

AĞABİKƏ ƏLİYEVƏ
Azərbaycan Dillər Universiteti
agabikaaliyeva47@gmail.com

NGİLİS DİLİNDƏN ALINMA SÖZLƏRİN FRANSIZ DİLİNDƏ TƏLƏFFÜZÜNƏ DAİR

r sözlər: anqlisizmlər, alınma sözlər, fransızlaşma, fonetik təhlil

words: anglicisms, borrowings, frenchization, phonetic analysis

учевые слова: англицизмы, заимствованные слова, францизация, етический анализ

Məlumdur ki, hər bir dilin inkişafında və zənginləşməsində alınma sözlər də müəyyən əhəmiyyət daşıyır. O cümlədən həmin sözlər dil tarixinin təlif dövrlərini əhatə edir. Fransız dilində alınma sözlərin tarixi Antik dövrdən başlayaraq bu günə qədər davam etməkdədir. Fransada alınma sözlərlə aktiv mübarizə aparılsa da, tədricən müxtəlif səbəblərdən qaribələr, müstəmləkələrin yaradılması, iqtisadi-siyasi əlaqələr və s.) r dillərdən fransız dilinə alınma sözlər daxil olmuşdur. Bu sözlərin çox əsli fransız dilinə Fransayla həmsərhəd olan ölkələrdən keçmişdir. Qədim anlardan latın, yunan, italyan, sonralar ərəb, alman, türk və s. dillərlə qarışıq, fransız dilinə ingilis dilindən də çoxsaylı sözlər daxil olmuşdur. Fransız dilinə keçən ingilis mənşəli sözlərə əsasən sənaye (*crash, tramping, er*), kənd təsərrüfatı (*corn-picker, pick-up*), kino (*gagman, western, let*), idman (*goal-average, passing-shot, drop-goal, starting-gate*), ologiya (*cock pit*), reklam (*gallup, brain-trust*), geyim tərzini (*blue-jean*) igər sahələrdə rast gəlinir [2, 126]. Fransız dilinə keçmiş ingilis mənşəli sözlərin tələffüzü hələ də tədqiqata ehtiyacı olan problemlərdən biri olaraq qalır; çünki fransız dilinə müxtəlif yollarla (televiziya, radio, mətbuat, nəşr, dil daşıyıcıları və s.) daxil olan ingilis mənşəli sözlər fransız dilində təlif formada tələffüz olunur. Televiziya, radio, mahnılar vasitəsilə fransız dilinə keçən sözlər birbaşa və qismən olduğu kimi, yazı vasitəsilə fransız dilinə daxil olan sözlər isə əksər hallarda fransızlar tərəfindən fransızlaşdırılaraq tələffüz olunur. Əgər alınma sözü oxuyan fransız heç vaxt həmin sözün ana dilində necə tələffüz olunduğunu eşitməyibsə, onu az və ya daha ciddi rmasiyalara məruz qoyaraq ana dilinə uyğun tələffüz edir. Məsələn, ingilis dilindən alınmış *building* sözünü dil daşıyıcısı fransız dilinin tələffüzünə uyğunlaşdıraraq [bylding] və yaxud mağazadan alış-veriş zamanı qadın *pull-over* sözünü görüb onu [pylovεr] kimi tələffüz edir [6, 126]. Hətta ingilis dilindən alınmış sözün fransızlaşmış tələffüz variantını fransız dilində ingilis həmin sözün ingilis sözü olduğunu güman etmir. Dilçi alim İvan Yakobson özünün “Dillər arasında fonoloji uyğunluq nəzəriyyəsi haqqında” adlı məqaləsində yazır: “Dil xarici dil strukturunun elementlərini

yalnız öz inkişaf meyilliyinə uyğun olduğu halda qəbul edir” [3, 241]. Pyer Leona görə isə bəzi alınma sözlər fransız dil sistemində çətinliklə qəbul olunur və həmin sözlər çox az adam tərəfindən istifadə olunur. Onun fikrincə, müasir fransız dilində uğurla tələffüzə uyğunlaşan sözlər məhz ingilis mənşəli sözlərdir və bu sözlər daha çox gənclər tərəfindən ana dilində olduğu kimi düzgün tələffüz olunur [5, 245].

Məlumdur ki, hər bir dil öz fonetik xüsusiyyətlərinə görə seçilir. Eyni fonem sisteminə malik iki dilə rast gəlmək qeyri-mümkündür. Eləcə də, fərqli dil qruplarına aid olan fransız və ingilis dilləri də müxtəlif fonetik xüsusiyyətləri ilə fərqlənir. Hər iki dildə hərf sayı eyni olsa da ilkin müşahidə müxtəlif kəmiyyətdə fərqli səslərin mövcudluğunu nəzərə çarpdırır. Fransız dilində qeyri-stabil səsin olması (qeyri-stabil [ə] səsi), burun saitlərinin və samitlərinin mövcudluğu ([ã], [ẽ], [õ], [œ], [m], [n], [ɲ]), ingilis dilində fransız dilinin sait sistemindən fərqli olaraq monofonq və diftonq sait səslərin olması, fransız dilindən fərqli samit səslərin mövcudluğu (ingilis dilində [ð], [tʃ], [θ], [h], [dʒ], [ŋ], fransız dilində [ɲ], [ʁ]) hər iki dilin malik olduğu müxtəlif fonetik xüsusiyyətlərindəndir. Fransız dilindən fərqli fonem sisteminə malik ingilis sözlərinin fransız dilinə uyğunlaşması prosesinə nəzər salaq. V. Sekirinə görə yeni dil mühitinə düşən alınma söz düşdüyü dilin qanunlarına tabe olur. Buna görə də alınma sözü qəbul edən dil üçün xarakterik olmayan cəhətlər keyfiyyətinə görə bu dilə yaxın olmayan cəhətlərlə əvəz olunur və bir sıra kombinator dəyişikliklərə məruz qalır [1, 77]. Eyni fikrə Pyer Leonun “Fonostilistika oçerki” adlı kitabında da rast gəlinir. Məlumdur ki, ingilis dilindən fransız dilinə bir sıra “ing” ilə bitən sözlər keçmişdir (*casting, dressing, briefing*). Bildiyimiz kimi fransız dilində [ŋ] fonemi mövcud deyil. Lakin çox nadir birləşmələrdə (*longue gomme* [lɔ̃ŋɡɔm]) [ŋ] səsinin tələffüzünə rast gəlinir. Fransız dilində “in” hərf birləşməsi [ɛ̃] burun səsi kimi tələffüz olunur. Elə bu səbəbdən də sonu “ing”-lə bitən *shampooing* ingilis sözü fransızlar tərəfindən fransızlaşdırılaraq [ʃãpwẽ] kimi tələffüz olunur. Amma bu seçim “ing” sonluğunun nadir tələffüz formalarındandır. Bundan əlavə Pyer Leon dilçi alim Fernan Kartona istinadən bildirir ki, “ing” sonluğunun [in] (*ring* [ʀin] və [ẽʒ] *meeting* [mitẽʒ]) kimi tələffüz olunma hallarına da rast gəlinir [5, 245]. Amma əksər hallarda “ing” sonluğunun [ŋ] kimi tələffüz olunması halları dominantlıq təşkil edir. İngilis dilindən alınma sözlərdəki “r” hərfinin fransızlar tərəfindən fransızlaşdırılaraq [ʀ] kimi tələffüz olunması məqamları da alınma sözlərin düşdüyü dil mühitinə uyğunlaşması hallarındandır. Anglisizmlərin fransız dilindəki tələffüz problemlərini araşdırarkən məlum olur ki, fransız dilinə daxil olmuş yeni sözlərlə yanaşı, fransız dilinə ingilis dilindən yeni səslər də integrasiya olunmuşdur. Britaniya ingiliscəsindən qalın [ɑ] və qalın [l], nəfəsli [t] səsləri, eləcə də yuxarıda qeyd etdiyimiz [ŋ] səsi alınmış səslər

sırasındadır. Indisə ingilis dilindən alınmış müxtəlif səs tərkibli sözlərin fransız dilinə uyğunlaşmış tələffüz formalarına nəzər salaq.

1. Tərkibində “u” hərfi olan və ingilis dil daşıyıcıları tərəfindən [ʌ] kimi tələffüz olunan anqlisizmlərin fransız dilində tələffüzü:

fransız dilində tələffüz	ingilis dilində tələffüz
<i>puzzle</i> -[pœzɫ]	<i>puzzle</i> -[pʌzɫ]
<i>lunch</i> -[lœntʃ]	<i>lunch</i> -[lʌntʃ]
<i>pub</i> -[pœb]	<i>pub</i> -[pʌb]

Məlumdur ki, fransız dilində “u” hərfi [y] kimi tələffüz olunur. Verilmiş nümunələrdən də göründüyü kimi fransız “u” hərfilə əlaqədar nəinki ingilis dil daşıyıcısının tələffüz formasını seçmir, eyni zamanda həmin hərfi fransız tələffüz formasına uyğun tələffüz etməyib yeni tələffüz variantına üstünlük verir.

Bəzi hallarda tərkibindəki “u” hərfinin ana dilində [ʊ] kimi tələffüz olunduğu anqlisizmləri səsləndirərkən fransızlar fransız dilinə uyğun tələffüz forması seçirlər:

<i>bulldozer</i> -[byldozɛʀ]	<i>bulldozer</i> -[bʊldozɛʀ]
<i>pull-over</i> -[pylɔvɛʀ]	<i>pull-over</i> -[pʊləʊə]

Amma bəzi hallarda anqlisizmlərin tərkibindəki “u” hərfi fransızlar tərəfindən ana dilindəki kimi tələffüz olunur.

<i>blue-jean</i> -[bludʒin]	<i>blue-jeans</i> -[bludʒi:nz]
-----------------------------	--------------------------------

2. Tərkibində “i” hərfi olub və ingilis dilində [ai] kimi tələffüz olunan anqlisizmlərin fransız dilində tələffüzü:

<i>pipe-line</i> -[pipɫin]	<i>pipe-line</i> -[paipɫain]
<i>hi-fi</i> -[ifi]	<i>hi-fi</i> -[haifai]

Müqayisəli şəkildə verilmiş nümunələrdən də göründüyü kimi fransız dilində ingilis dilindən alınma sözlərdəki “i” hərfi fransızlaşdırılaraq [i] kimi tələffüz olunur.

Amma bəzi anqlisizmlərdə “i” hərfinin ana dilindəki tələffüz forması saxlanılır.

<i>high-tech</i> -[ajtɛk]	<i>high-tech</i> -[haitek]
---------------------------	----------------------------

3. “er” sonluqlu anqlisizmlərin fransız dilində tələffüzü:

<i>baby-sitter</i> -[bɛbisitɛʀ]	<i>baby-sitter</i> -[beibisitə(r)]
<i>leader</i> -[lidɛ:ʀ]	<i>leader</i> -[li:də(r)]
<i>speaker</i> -[spikɛ:ʀ]	<i>speaker</i> -[spi:kə(r)]

Məlum olduğu kimi fransız dilində “er” sonluğu əksər hallarda [e], bəzən [ɛʀ], ingilis dilində isə [ə(r)] kimi tələffüz olunur. Lakin verilmiş misallardan da göründüyü kimi fransızlar tərəfindən “er” sonluğuyla bitən anqlisizimlər üçün təmamilə tədqiqat obyektimiz olan heç bir dilə uyğun gəlməyən yeni tələffüz forması seçilmişdir.

4. İngilis dilindən alınma sözlərdə “ai” hərf birləşməsi də fransızlar tərəfindən fərqli tələffüz olunan birləşmələrdəndir:

<i>cocktail</i> -[kɔktɛl]	<i>cocktail</i> -[kɔ:kteil]
---------------------------	-----------------------------

e-mail-[i m ε l]

e-mail-[i:meil]

Əgər fransız dilində “ai” hərf birləşməsinin [ε] kimi tələffüz olunmasını nəzərə alsaq bu məqamda fransızların öz tələffüz normalarına sadıq qaldıqları qənaətinə gələrik.

5. Tərkibində “h” hərfi olan anqlisizmlərin fransız dilində tələffüzü:

hall-[ɔ l]

hall-[hɔ:l]

hamburger-[ambœʁgœʁ]

hamburger-[hambœ:gə]

happy-end-[apɛnd]

happy-end-[hapiend]

Fransız dilinin fonetikasında “h” hərfinin tələffüz formaları olaraq lal (h muet) və nəfəsli (h aspiré) “h” variantları mövcuddur. Lal “h” dedikdə adı çəkilən hərfin ümumiyyətlə tələffüz olunmaması, nəfəsli “h” dedikdə isə nisbətən nəfəslə hiss olunması nəzərdə tutulur. Tərkibində “h” olan anqlisizmləri tələffüz edərkən fransızlar “h” hərfini ya heç tələffüz etmir, ya da nəfəsli “h” variantına üstünlük verirlər.

6. Tərkibində qoşa “oo” hərfi olan anqlisizmlərin fransız dilində tələffüzü:

cool-[k u l]

cool-[k u:l]

scoop-[s k u p]

scoop-[s k u:p]

7. Tərkibində qoşa “ee” hərfi olan anqlisizmlərin fransız dilində tələffüzü:

spleen-[s p l i n]

spleen-[s p l i:n]

week-end-[w i k ε n d]

week-end-[w i k e n d]

speed-[s p i d]

speed-[s p i:d]

Verilmiş nümunələrdən də göründüyü kimi tərkibində qoşa “oo” və qoşa “ee” hərfləri olan anqlisizmlər fransızlar tərəfindən eynilə ana dilindəki kimi tələffüz olunur.

8. Tərkibində “ea” hərf birləşməsi olan anqlisizmlərin fransız dilində tələffüzü:

cold-cream-[k ɔ l d k r i m]

cold-cream-[k ə ɔ l d k r i:m]

tea-room-[t i r u m]

tea-room-[t i:r ɔ m]

break-[b r e k]

break-[b r e i k]

steak-[s t e k]

steak-[s t e i k]

Misallardan da göründüyü kimi tərkibində “ea” hərf birləşməsi olan və ana dilində [i] kimi tələffüz olunan sözlər fransızlar tərəfindən də eyni formada tələffüz olunur. Tərkibində “ea” hərf birləşməsinin ana dilində [ei] kimi tələffüz olunduğu sözləri tələffüz edərkən fransızlar [ε] səsinə üstünlük verirlər.

9. Anqlisizmlərdəki “r” hərfinin fransız dilində tələffüzü:

bar-[b a:r]

bar-[b a:r]

forcing-[f ɔ r s i ŋ]

forcing-[f ɔ:(r) s i ŋ]

marketing-[m a r k e t i ŋ]

marketing-[m a:

(r)k i t i ŋ]

Verilmiş nümunələrdən də göründüyü kimi ingilis dilindən alınma sözlərdəki “r” hərfini fransızlar öz tələffüz xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdıraraq [ʀ] kimi tələffüz edərək bu səsi də tam fransızlaşdırmağa nail olurlar.

Fransız dilinə keçmiş bir sıra ingilis sözlərinin üzərində apardığımız araşdırmalardan aşağıdakı nəticəyə gəlmək olar.

İngilis dilindən alınma sözlər fransız dilində tələffüz olunarkən ya ana dilindəki tələffüz qaydalarını tam qoruyub saxlayır, ya da qismən və ya tamamilə respilyent dilin tələffüz normalarına uyğunlaşır. Bu zaman həm də alınma sözlərlə yanaşı fransız dilinə yeni səslər də inteqrasiya edilir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Секирин В.П., Заимствования в английском языке. Киев, Изд. Киевского университета, 1964.
2. Dubois J. et Dubois C. Introduction à la lexicographie. Paris, Librairie Larousse, 1971.
3. Jakobson R. Sur la théorie des affinités phonologique entre les langues. Principes de phonologie. Paris, Edition Klincksieck, 1949.
4. Maillot J. 100 anglicismes à ne plus jamais utiliser. Les Editions de l'Opportun, 2016.
5. Léon P. Précis de phonostylistique. Editions Fernand Nathan, 1993.
6. Sauvageot A. Portrait du vocabulaire français. Paris, Librairie Larousse, 1963.
7. Le Robert Micro Poche. Dictionnaire d'apprentissage de la langue française. Paris, 1993.

A.Aliyeva

Summary

On the pronunciation of borrowings words from English to French

This article deals with the phonetic transformation rules of the English borrowings in French. The quotations from Russian and foreign linguists are given essentially. It is known that English borrowings included in the vocabulary of the French language in different periods adapt to the pronunciation rules of the French language in most cases. In some cases assimilation is either partial or incomplete. A great deal of examples about the pronunciation of the English borrowings are given in the article. At the same time their pronunciation variants are compared.

It is concluded that some sounds in the language are replaced by the sounds in the last language in the recipient language. In some cases the impact of the English language is clear. Initially, French native speakers perceive these changes orally as they themselves did not know. In the dictionaries the rules of French orthoepy are used in the norms of the literary language. We intend to continue this tendency in the following articles.

А.Алиева

**О произношении английских заимствований
во французском языке
Резюме**

Эта статья объясняет правила фонетической трансформации английских заимствований во французском языке. В связи с этим приводятся цитаты русских и зарубежных лингвистов. Оказывается, что английские заимствования, вошедшие в разные периоды во французский язык часто соответствуют правилам произношения данного языка. В некоторых случаях подвергаются либо частичной, либо неполной ассимиляции. В статье приводится множество примеров произношения английских заимствований.

В то же время ведется сравнение их вариативного произношения. Делается вывод о том, что некоторые звуки языка заменяются звуками языка реципиента. В некоторых случаях влияние английского языка очевидно. Первоначально носители французского языка воспринимают эти изменения на слух, сами не зная того. В словаре применяются правила французской орфоэпии, соответствующие нормам литературного языка. В следующих статьях мы намерены продолжить эту тенденцию.

Rəyçi: Rəfiqə İsayeva
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent